

8. Реєнт О. П. Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861 – 1914) : монографія / О. П. Реєнт, О. В. Сердюк ; Ін-т історії України НАН України. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2011. – 365 с.
9. Самайчук С. С. Лексика на позначення процесів вирощування та обробки проса (на матеріалі говірки села Чемерполь Гайворонського району Кіровоградської області) / С. С. Самайчук // Слов'янський збірник : зб. наук. праць / відп. ред. О. А. Войцева. – Чернівці : Букрек, 2013. – Вип. XVII. – С. 194–200.
10. Сердега Р. Л. Сільськогосподарська лексика в говірках Центральної Слобожанщини (Харківщини) : монографія / Р. Л. Сердега ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х. : Монограф, 2012. – 218 с.
11. Словник української мови: у 11 т. – К. : Наук. думка, 1971–1973, 1975, 1979, 1980. – Т. 2–4, 6, 10, 11.
12. Соціальна і економічна географія України (9 клас) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://ukrmap.su/uk-g9/925.html>
13. Толковий словарь русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступу к документу : <http://www.vedu.ru/expdic/>

УДК 811.162.1

М. І. Половинкіна,

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, м. Київ

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАНТІВ ЗЕЛЕНОГО КОЛЬОРУ В МОВІ ПОЛЬСЬКОЇ ПОЕЗІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

У статті розглянуто особливості семантики польських лексем, що позначають зелений колір. Матеріальною базою стали твори польських поетів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.: К. Пшерви-Тетмаєра, Я. Каспровича, Л. Стаффа, Ю. Тувіма, М. Павліковської-Ясножевської, М. Вольської, Б. Островської та К. Іллаковичуви. У контексті дослідження автор звертається до походження слів і їхнього символічного значення у культурі, характеризує випадки прямого та переносного вживання колором, аналізує узуальні, імпліцитні та індивідуально-авторські кольоропозначення.

Ключові слова: семантика, колористика, зелений колір, польська поезія, кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.

В статье рассмотрены особенности семантики польских лексем, обозначающих зелёный цвет. Материальной базой стали произведения польских поэтов конца ХІХ – первой половины ХХ в.: К. Пшервы-Тетмайера, Я. Каспровича, Л. Стаффа, Ю. Тувима, М. Павликовской-Ясножевской, М. Вольской, Б. Островской и К. Иллаковичувы. В контексте исследования автор обращается к происхождению слов и их символическому значению в культуре, характеризует случаи прямого и переносного употребления колором, анализирует узуальные, имплицитные и индивидуально-авторские цветообозначения.

Ключевые слова: семантика, колористика, зелёный цвет, польская поэзия, конец ХІХ – первая половина ХХ в.

The article analyzes semantic features of the Polish lexemes which denote green color. The research was based on the poems of Polish authors of the late 19th – the first half of the 20th century: K. Przerwa-Tetmajer, J. Kasproicz, L. Staff, J. Tuwim, M. Pawlikowska-Jasnorzewska, M. Wolska, B. Ostrowska and K. Iłakowiczówna. In the context of the study the author refers to etymology of the words and their symbolic meaning in culture. The author also characterizes the cases of direct and figurative use of color terms, analyzes usual, implicit and neological color terms. According to B. Berlin's and P. Kay's theory, the lexemes with green color semantics appear in language on the third hierarchical level (with the lexemes which denote yellow color). This fact demonstrates the importance of green color (and the lexemes which denote it) in world culture. This article shows that Polish poets of the late 19th – the first half of the 20th century primarily use the lexemes with green color semantics to describe plants: grass, trees, fruits, vegetables, etc., rarely – animals: for example, lizards or spiders. Figurative meanings of the components of the lexical-semantic microfield 'zielony' are often connected with the concepts 'światło' ('light') and 'woda' ('water'). The lexemes which denote green color can also be a part of idiomatic phrases, can be used as euphemisms and express emotive attributes. In most cases these lexemes has positive symbolic meaning (spring, life, renewal, youth, beauty, joy, hope, immortality, nature, new love, rest, etc.), but sometimes negative meaning is also possible (illness, naivety, immaturity, imperfection, etc.).

Key words: semantics, coloristics, green color, Polish poetry, the late 19th – the first half of the 20th century.

Лексико-семантичне поле кольору становить значний інтерес для лінгвістів. Їх цікавить походження колором, особливості семантики, утворення кольорних неологізмів тощо. Серед зарубіжних праць, присвячених колористичці, можна виділити класичну теорію Б. Берліна та П. Кея [6], а також праці А. Вежбіцкої [1], Р. Токарського [13] та ін., а серед українських – праці І. А. Герасименко [2], І. І. Чумак-Жунь [5], О. В. Деменчука [3] та ін. Разом із тим, мова польської поезії на сьогодні досліджена недостатньо. Одному з аспектів цього дослідження, а саме семантиці лексем на позначення зеленого кольору в польській поезії, і присвячена наша стаття. Основою дослідження стали поезії К. Пшерви-Тетмаєра [11], Я. Каспровича [8], Л. Стаффа [12], Ю. Тувіма [14], М. Павліковської-Ясножевської [10], М. Вольської [15], К. Іллаковичуви [7] та Б. Островської [9].

Згідно з теорією Б. Берліна та П. Кея, лексеми із семантикою зеленого кольору з'являються у мові на третьому ієрархічному рівні, разом із лексемами із семантикою жовтого кольору [6]. Це свідчить про важливість цієї барви для світової культури. Разом із тим, зелений колір утворюється шляхом змішування двох інших (синього та жовтого), що свідчить про його «вторинність».

У польській мові колорема *zielony* походить від субстантиву *ziolo* («рослина, трава»), який став колористичним прототипом [1]. Зважаючи на це, не дивно, що лексеми на позначення зеленого кольору найчастіше використовуються у прямому значенні, переважно для опису рослинного світу:

- фруктів: *zielone winogrona* (J. Tuwim, «Przy okrągłym stole»), *jabłka pociągnięte zielonią* (M. Pawlikowska-Jasnorzewska, «Olejne jabłka»);
- овочів: *zielona kapusta* (J. Kasproicz, «Na targu»);
- дерев: *zielona wierzby* (K. Iłakowiczówna, «A ta dudka z zielonej wierzby...»), *zielen drzew* (K. Przerwa-Tetmajer, «W lesie»);
- інших рослин: *zielen wiosenna* (M. Pawlikowska-Jasnorzewska, «Dziadzio»), *mchi zielonawe* (J. Kasproicz, «W ciszy wieczoru»), *starczyki jasnozielone* (K. Iłakowiczówna, «Starczykowe zbocze»);
- елементів ландшафту: *zielen gór* (K. Przerwa-Tetmajer, «Widok ze Świnicy do Doliny...»).

Кольоропозначення лексико-семантичного мікрополя *zielony* рідше використовуються для опису тваринного світу: *zielone jaszczury* (J. Kasprówic, «Dies irae»), *oliwkowy pająk* (M. Pawlikowska-Jasnorzewska, «Pająk»).

Колорема *zielony* та її синоніми можуть вживатися і в переносному значенні. Для того, щоб краще зрозуміти шляхи утворення асоціацій, варто звернутися до символічного значення цього кольору в культурі.

Зелений колір є сумішшю синього з жовтим, проте його символічне значення не впливає зі значення цих двох кольорів. Він символізує природу, молодість, весну, родючість полів, красу і радість, любов, що зароджується, життя, надію, душевну рівновагу, емоційний спокій, відпочинок, процвітання, безперервність і навіть безсмертя (*wieczniezielony*) [13]. За язичницьких часів зелений колір був дуже поширеним у культурі, адже вважався кольором родючості, тому в перші роки після настання християнства його навіть забороняли – він асоціювався з поганськими обрядами. Пізніше зелений став активно використовуватися і у християнстві: він почав домінувати в мистецтві, адже є мостом між двома групами кольорів: теплими (червоний, оранжевий, жовтий, частково білий) і холодними (синій, фіолетовий, частково чорний) – а отже, і між двома світами, між звичним і надприродним [4].

У древньому Єгипті зелений був священним кольором. Для японців він символізує майбутнє та енергію, для жителів Середнього Сходу – продовження роду, силу. За фен-шуйом, є кольором всезагального кохання. Саме зелений, а не червоний, у деяких культурах вважається символом пристрасті. Він також уособлює добробут і стабільність (у багатьох країнах друкуються гроші зеленого кольору); поступальний рух без перешкод; безпеку і дозвіл (зелений сигнал світлофора), хоча раніше зелений прапор на судні піднімали під час лиха. Вважається символом ісламу; у сучасному світі також пов'язується з охороною природи [4].

І. Герасименко зазначає, що рос. *зелёный* (аналогічно пол. *zielony*) походить від **zel, *gel/hel*, що пов'язано з позитивною конотацією – «світлий». Проте це значення є вторинним, первинне ж було протилежним – «темний». У деяких мовах – персидській, африканських та ін. – до сьогодні поняття «зелений» і «темний» позначаються одним і тим же словом [2].

Як показав аналіз польських поезій, лексеми із семантикою зеленого кольору мають зв'язок із поняттям 'світло', хоча така асоціативність на перший погляд здається незрозумілою і немотивованою. Так, зелені відтінки використовуються в описах неба під час заходу сонця: *w seledyn stroją się niebiosa* (J. Kasprówic, «Krzak dzikiej róży») та при поетичному зображенні денного світила: *szmaragdem słońce błyska* (K. Przerwa-Tetmajer, «Widok ze Świnicy do Doliny...»). Разом з тим, колорема лексико-семантичного мікрополя *zielony* неодноразово вживаються поетами для зображення місяця, його проміння та сяйва: *księżyc wycięty stoi ledwo zielony* (J. Tuwim, «Bagdad, czyli O przyszłym poeście»)

[...] *O Cyganach, północy i strychu,
Pełnym szpar, dziur od sęków, przez które
Seledynu płynną sztukaturę
Księżyc wlewał na sufit wisielczy.*

(J. Tuwim, «Dzieciństwo») [14, с. 75].

У подібних описах як додатковий елемент з'являється образ kota (можливо, пов'язаного з нічним світилом семантикою таємничості, містичності, відношенням до потойбічного світу та надприродних сил): *w zielono-balladowym świetle kociego wzroku i księżycy* (J. Tuwim, «Kwiaty polskie»), *kot seledynowo mżący, zmienny* (J. Tuwim, «Kwiaty polskie»). У першому прикладі автор використовує додатковий неколірний компонент, який поглиблює семантику кольоропозначення. Для балади як жанру типові фантастичні персонажі. Таким чином, кольоропозначення *zielono-balladowy* створює відчуття фантастичності, містичності, яке доповнюється образами kota і місяця, що несуть на собі елемент подібної асоціативної семантики.

Серед імпліцитних кольоронайменувань лексико-семантичного мікрополя *zielony* найпопулярнішими є ті, що беруть за основу такий прототип зеленого кольору, як камінь смарагд. Інколи автори використовують первісну субстантивну форму цієї лексеми, а іноді утворюють на її базі дериват-ад'єктив: *szmaragdem słońce błyska* (K. Przerwa-Tetmajer, «W lesie»), *trawa szmaragdów końce wśród nich przeciska* (J. Kasprówic, «Szyły zbierać kłosy...»), *szmaragdowe kraty* (B. Ostrowska, «Mój sen»).

Деякі лексеми лежать на перетині лексико-семантичних мікрополів. Так, кольоропозначення *turkusowy* має в собі як зелений, так і синій відтінок, тому може розглядатися у межах обох цих мікрополів. Цікаво, що синій і зелений кольори у багатьох мовах і культурах сприймаються як дуже близькі, адже вони здавна використовувалися для окреслення темних відтінків (зокрема, в узбекській, осетинській та якутській мовах на позначення цих двох барв використовується одне слово) [2]. Можливо, саме тому у вірші Ю. Тувіма «Świetliki» ніч постає не у звичній темно-синій гамі, а в темно-зеленій: *ciemnozielona noc słowiańska*. Вибір автором саме цієї колорема можна пояснити також метонімічним ефектом: згадувані у вірші рослини (папороть, конвалія) мають зелений колір, який переноситься і на абстрактне явище – ніч. Схожий процес спостерігається і у виразі *ziemia zielona* (J. Tuwim, «Nieznanne drzewo»): колористична ознака, властива рослинності, переноситься на більш загальний предмет – усю землю.

Зелений колір використовується і в описах водної стихії: *zielonawa rzeka* (J. Tuwim, «Skwar nędzarzy»), *szmaragdowa woda* (J. Tuwim, «Aptekarz majowy»), *woda bardziej się zieleni* (J. Tuwim, «Aptekarz majowy»), *zzieleniała woda* (J. Tuwim, «Kwiaty polskie»), *szmaragdowy staw* (J. Tuwim, «Kwiaty polskie»). У цих прикладах спостерігаємо контекстуальну взаємозамінність лексем на позначення зеленого та синього кольорів, адже для зображення водою традиційно використовуються саме кольоронайменування синьої гами. У деяких випадках поетичний опис водної стихії суміщається з негативним аспектом семантики колоремами *zielony*, наприклад: *woda jest jak śmiertelne, zielone powietrze* (J. Tuwim, «Akwarium»). У цьому виразі кольоронайменування *zielony* реалізує значення «хвороба, смерть», що стає характеристикою поетичного образу води.

Деякі кольоронайменування, що входять до лексико-семантичного мікрополя *zielony*, є складовими фразеологічних зворотів: наприклад, *nie tam zielonego pojęcia* (J. Tuwim, «Gałąź»). Варто зауважити, що в українській мові усталений вираз *не мати поняття* використовується без колористичного елемента, на відміну від польської мови. Значення 'незрілість, некомпетентність' актуалізується і в такому словосполученні: *zielona niewiedza* (K. Źakowiczówna, «Nad niewiedzą»).

У поезії Ю. Тувіма «Zieleń» з'являється вираз *ojczyzna-zielszczuzna*, що є алюзією до відомого виразу *ojczyzna polszczyzna*, який, у свою чергу, вказує на нерозривний зв'язок рідної мови та вітчизни у свідомості носіїв цієї мови – поляків. Зелений колір у цьому прикладі створює у реципієнта позитивне враження, вказуючи на прогрес, перспективність, ріст і розвиток як польської мови, так і держави.

Кольоропозначення можуть використовуватися як засоби ефемізації. Одним соціальних табу є тема шкідливих звичок, передусім алкоголізму. В поезії «Coctail» Ю. Тувім змальовує алкогольний напій за допомогою виразу *zimjka*

zieloności słodkiej, не називаючи його. Як бачимо, кольоропозначення можуть замінювати небажані лексеми. В українській мові існує фразеологізм *зелений змій*, який також семантично пов'язаний з алкогольною тематикою. Проте словники польської мови аналогічний вираз не фіксують. Отже, використання сполуки *zmijka zieloności słodkiej* у вірші Ю. Тувіма може пояснюватися або впливом східнослов'янських мов, або безпосередньо матеріальними реаліями – зокрема, кольором алкогольного напою (наприклад, абсенту).

Цікавий випадок переносного вживання кольоропозначення з лексико-семантичного мікрополя лексеми *zielony* знаходимо в ліричному творі Л. Стаффа «Modlitwa»:

*Chroń, Panie, wątłą mojej duszy zieleń
Od podeptania i martwych spopieleń [...]
(«Modlitwa») [12, с. 41]*

Колорема *zieleń* виступає тут виразником недосвідченості, молодості, яка потребує опіки та допомоги з боку вищих сил.

Кольоропозначення можуть нести на собі сему емотивності. У словосполученні *zieleń wesola* (М. Pawlikowska-Jasnorzewska, «Barwy») один із компонентів є виразником колористичної ознаки, а інший – емотивної. Поєднуючись із колоремою, ад'єктив *wesola* передає значення 'позитивний настрій' субстантивові *zieleń*. Такий добір компонентів уможливується символічною семантикою кольоронайменувань, що входять до лексико-семантичного мікрополя *zielony*.

Отже, лексеми із семантикою зеленого кольору використовуються передусім для опису рослинного світу, рідше – тваринного. Переносні значення компонентів лексико-семантичного мікрополя *zielony* нерідко пов'язані з поняттями 'światło' та 'woda'. Крім того, вони можуть входити до складу фразеологічних зворотів, використовуватися як евфемізми та ставати носіями емотивної ознаки. У більшості випадків лексеми із семантикою зеленого кольору мають позитивне значення (весна, життя, відродження, молодість тощо), зрідка – негативне (хвороба, наївність, незрілість).

Література:

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – С. 231–291.
2. Герасименко И. А. Семантика русских цветообозначений / И. А. Герасименко. – Горловка : ГДПИИМ, 2010. – 440 с.
3. Деменчук О. В. Колоративна композита в англійській мові: когнітивно-ономасіологічний аспект: дис... кандидата філол. наук: 10.02.04 / Деменчук О. В. – К., 2003. – 192 с.
4. Словник символів культури України / За заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко. – К., 2002. – 260 с.
5. Чумак-Жунь І. І. Лексико-семантичне поле кольору в мові поезії І.О. Буніна: склад, структура, функціонування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / І. І. Чумак-Жунь. – К., 1996. – 22 с.
6. Berlin B., Kay P. Basic colour terms: their universality and evolution / B. Berlin, P. Kay. – Berkeley : University of California Press, 1969. – 178 p.
7. Hłakowiczówna K. Wiersze 1912-1959 / K. Hłakowiczówna. – W. : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1982. – 256 s.
8. Kasprowicz J. Wybór poezji / J. Kasprowicz. – Wrocław-Warszawa-Kraków : Wydawnictwo Ossolińskich, 1990. – 474 s.
9. Ostrowska B. Wiersze wybrane / B. Ostrowska. – W. : Czytelnik, 1955. – 278 s.
10. Pawlikowska-Jasnorzewska M. Poezje / M. Pawlikowska-Jasnorzewska. – W. : Czytelnik, 1966. – 144 s.
11. Przerwa-Tetmajer K. Poezje / K. Przerwa-Tetmajer. – W. : Czytelnik, 1966. – 144 s.
12. Staff L. Wiersze zebrane. T. I / L. Staff. – W. : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1955. – 443 s.
13. Tokarski R. Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie / R. Tokarski. – Lublin, 1995. – 212 s.
14. Tuwim J. Poezje wybrane / J. Tuwim. – W. : Czytelnik, 1977. – 128 s.
15. Wolska M. Poezje wybrane / M. Wolska. – Kraków : Wydawnictwo literackie, 2002. – 527 s.

УДК 811.161.2

С. В. Помірча, М. Ю. Дзюба,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ

КОРПУС КОРДОЦЕНТРИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ПЛАТФОРМА ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ О. ІЛЬЧЕНКА «КОЗАЦЬКОМУ РОДУ НЕМА ПЕРЕВОДУ...»)

*У статті досліджено лінгвокультурні особливості кордоцентричних фразеологізмів на матеріалі художнього твору. Здійснена спроба довести, що в кордоцентричних фразеологізмах найяскравіше виявляється національна специфіка мови, зокрема проаналізувати сталі сполуки зі стрижневим словом *серце (душа)*, що характеризує психічні основи українців. Зроблено висновок щодо відображення етнокультурних цінностей українського народу засобами кордоцентричних фразеологізмів української мови, які дозволять глибше і змістовніше вивчити внутрішній світ людини.*

Ключові слова: кордоцентричні фразеологізми, етнокультурні цінності, психічний світ людини, емоційна вдача українців.

*В статье исследуются лингвокультурные особенности кордоцентрических фразеологизмов на материале художественного произведения. Осуществлена попытка доказать, что в кордоцентрических фразеологизмах ярче проявляется национальная специфика языка, а также проанализировать стойкие сочетания слов со стержневым словом *сердце (душа)*, что характеризует психические основы украинцев. Сделан вывод относительно отображения этнокультурных ценностей украинского народа с помощью кордоцентрических фразеологизмов украинского языка, которые позволят глубже и детально понять внутренний мир человека.*

Ключевые слова: кордоцентрические фразеологизмы, этнокультурные ценности, психический мир человека, эмоциональная удаля украинцев.

Now the educational process should be directed to the formation and education of national-linguistic identity-educated, highly intelligent person. A high level of ethnic culture of the future specialist is impossible without culture, speech, feelings, beauty of expression and respect for it. Phraseology is the important subsystem linguistic composition of its original historical and cultural potential.

The study of the language at all stages of the development of society could not be ignored resistant compound words, in which not only the most fully reveals the perception of the people about the world and specific national features, and all the complexity and diversity of the language and its phenomena. This complexity is the reason a number of unresolved issues that, despite the intensity of research in phraseology, it causes the permanent interest of researchers.